

Virkelighed og virkelighedsbilleder i norsk biblioteksforskning

En anmeldelse af Anders Ørom

Bibliotek og samfunn : Forskning om bibliotek/ Maren Brit Baadshaug (red.) - Oslo : Universitetsforlaget, 1992. - 168 s. ISBN 82-00-21220-3.

Antologien **Bibliotek og samfunn** består af 15 artikler. Bogens indledning af Maren Brit Baadshaug med titlen **Kunnskapsgenerering i biblioteks-faget** introducerer de enkelte artikler og sætter dem ind i bogens sammenhæng. Som indledningen er bogen inddelt i 3 dele:

Del 1: Hva er biblioteksforskning? : Teoretiske perspektiver, faglig og institusjonell forankring

Del 2: Biblioteksforskning og FoU-arbeid i biblioteksektoren - oversikt og eksempler

Del 3: Framtidsperspektiver og forskningsbehov : Teknologiske utfordringer og muligheter.

I indledningen karakteriseres situationen i Norge: biblioteksforskning og biblioteksvidenskab er i begrænset grad institutionaliseret og den biblioteks-faglige kundskabsgenerering er sket gennem den

daglige virksomhed i bibliotekerne og gennem praktisk rettet udviklingsarbejde, hertil kommer vedkommende import af ideer udefra.

Et centralt udgangspunkt for bogen er en betænkning fra det såkaldte Skredeudvalg (et statsligt biblioteksudvalg), der har behandlet bibliotekernes fremtidige opgaver og defineret deres ansvarsområder i forhold til henholdsvis information, kundskab og kultur. Udvalget har endvidere foreslået et forskningsprogram, **Bibliotek og samfunn**, hvor igennem der skal opbygges et kundskabsgrundlag "for bibliotekvirksomhetens betydning for ulike samfunnsområder".

Med dette udgangspunkt har bogen 3 vigtige perspektiver:

for det første implicerer de definerede ansvarsområder, at den angelsaksiske biblioteks- og informationsvidenskab er for snæver som teori-grundlag for kundskabsbasen,

for det andet fokuseres der på forholdet mellem teoribaseret udvikling af en kundskabsbase og biblioteksfaget

for det tredje stilles der skarpt på bibliotekerne i deres samfundsmæssige sammenhæng.

Tværvideenskabelige og kulturorienterede tilgange

Første del, **Hva er biblioteksforskning?**, indeholder 3 artikler: **Biblioteksforskning på nya vägar af Romulo Enmark**, **"Kultursektorforskningen" - mellom mange stoler af Per Mangset** og **Medieforskning og biblioteksforskning af Knut Lundby**. Fælles for disse artikler er, at de trækker biblioteksforskningen ud af mere snævre teoretiske og institutionelle sammenhænge.

Romulo Enmark har et videnskabsteoretisk og begrebsanalytisk udgangspunkt for sin diskussion af biblioteks**forskningen**, som han benævner den. Med valget af termen biblioteksforskning definerer Enmark sig i forhold til den angelsaksiske forståelse af informations- og biblioteksvidenskab, der set under en paradigmesynsvinkel karakteriseres således:

"Jag tör t ex påstå att aktörerna inom den anglosaxiska biblioteks- och informationsvetenskapliga traditionen postulerar att biblioteken i första hand utgör en informationsomsättande enhet och att denna "självkonstruerade" verklighetsbild sedan tas till intäkt för behovet av en informationsinriktad forskning. Den egna forskningstraditionen legitimerar m a o ett specifikt sätt att betrakta verkligheten på som å sin sida bekräftar den egna forskningstraditionens betydelse." (side 28).

Ifølge Enmark reducerer den angelsaksiske tradition bibliotekernes "kulturelle" og sociale opgaver til informationsformidling for at kunne indpasse disse opgaver i videnskabstraditionens selvforståelse. En side af problematikken er den angelsaksiske traditions reduktionistiske videnskabsopfattel-

se: alle biblioteksfænomener kan betragtes som informationsfænomener og kan undersøges med de samme metoder inden for én teoretisk ramme. Termen biblioteks**forskning** markerer, som nævnt, en modsat opfattelse. Bibliotekerne har forskelligartede opgaver og funktioner i forhold til: information, dannelse, oplevelse, sociale, institutionsrelaterede områder, til lokalsamfundet, kulturpolitik mv. Denne mangesidighed nødvendiggør, hvad Enmark benævner flervideenskabelig samvirken - i modsætning til enhedsvideenskabelig reduktionisme. Bibliotekernes faktiske kompleksitet kan kun forstås ud fra en mangefacetteret metodisk og teoretisk tilgang.

Den valgte type biblioteksforskning har konsekvenser i forhold til bibliotekernes udvikling. Om dette skriver Enmark:

"Synen på bibliotekens framtida ansvar och position samhället formas bl a mot bakgrunden av de verklighetsbilder som uppmålas i forskarsamhället. Forskare bör därför akta sig för att teckna alltför snäva verklighetsbilder." (side 32)

Endvidere kan en konsekvens af et for snævert virkelighedsbillede i forskningen blive, at nogle virksomhedsområder holdes uden for forskningen.

Hovedformålet med **Per Mangset's** artikel, **"Kultursektorforskningen" - mellem mange stole**, er at drøfte vilkårene for anvendt kultursektorforskning. Biblioteksforskningen forstås implicit som en del af denne kultursektorforskning. Kultursektorforskning er kulturforskning afgrænset til det, der er problemområder inden for den statslige kultursektor. Den omfatter, som den fremstilles af Mangset, både grundforskning og anvendt forskning.

En del af artiklen redegør for tidligere forskning i tilknytning til kultursektoren samt for statslige tiltag på området. Denne kultursektorforskning er, som Øystein Noreng's læsersociologiske undersøgelser fra midten af 70'erne, primært rekvireret

forskning uden akademisk institutionel forankring. Sekundært er den regional forskning inden for kulturpolitik og kulturforvaltning. Mangset ser en række problemer i denne forskning. For det første har den ikke noget enkeltmiljø som fagligt tyngdepunkt. For det andet har der været en tendens til at prioritere projekter vedr. økonomiske følgevirkninger af kulturinitiativer. For det tredje udføres den af stærkt markedsafhængige institutioner, der laver rekvireret forskning.

Det, der mangler er et centralt, nationalt fagmiljø, hvor der kan foregå langsigtet kompetenceopbygning. På den ene side er der institutioner som Bibliotekhøgskolen (med dens "Afdeling for oppdragsforskning og konsulentvirksomhed"), hvor der i nogen grad udføres kultursektorforskning, på den anden side kulturforskningsmiljøerne, hvor en kritisk holdning til kvantitative og positivistiske forskningstraditioner og en stærk værdimæssig forankring strider mod engagement i nytteforskning for den offentlige kultursektor. Mangset's ideal, som også gælder biblioteksforskningen, må udledes at være en ikke markedsstyret kultur(sektor)forskning, der på den ene side bygger på kritisk kulturforskning og som på den anden side skal være brugbar i den offentlige kultursektor.

I den tredje artikel, **Medieforskning og biblioteksforskning**, drager **Knut Lundby** nogle paralleller mellem de to forskningsområder og anskuer biblioteket som medium:

"Biblioteket er et apparat som formidler indhold og kunnskab mellem kulturproducenter og kulturkonsumenter. Slik sett tilfredsstillende biblioteket som sådan kjennetegnene på et medium." (side 51).

Biblioteket bestemmes videre som et medium-formedier, der har større grad af søgbarhed end massedistribuerede medier. På en række områder har medie- og biblioteksforskningen berøringsflader: mediehistorien og mediasamfundet kan ses som ramme for (dele af) biblioteksforskningen; spørgsmål om publikums brug og reception, viden

om genrer og fortællestrukturer mv. er fælles for de to områder.

Når biblioteksforskningen skal behandle grundlæggende problemer vender den sig, i følge Knut Lundby, mod sociologi, pædagogik, litteraturvidenskab og andre fag, idet biblioteksforskningens egen kerne er begrænset. Lundby argumenterer alternativt (?) for biblioteksforskningens forankring i almen kommunikationsteori.

Lundby's kortfattede analyse fører dels til en advarsel, dels til et bud på biblioteksforskningens udviklingslinje. Advarslen er vendt mod at udvikle biblioteksforskningen som "bransjeforskning, som forskningsvern for egne interesser". Buddet er - i lighed med medie- og kommunikationsforskningen - at se biblioteksforskningen som en kulturvidenskab, der lægger vægt på at forstå kommunikation og mediebrug i den kontekst, hvor den finder sted.

Første dels 3 artikelforfattere er placeret udenfor den norske bibliotekssektor og ser på biblioteksforskning udefra, fra andre faglige synsvinkler. I anden del af bogen kommer vi **ind i** den norske biblioteksforskning, der formidles og diskuteres af forfattere, der for flertallets vedkommende arbejder i bibliotekssektoren.

Teoretisk refleksion og selvrefleksion

Hans Eirik Aarek (der har arbejdet på NORDLIS-undersøgelsen) giver et overblik over biblioteksforskningen i Norge. Hans billede af biblioteksforskningen, som den "avtegner sig i dagens situation", svarer i praksis meget godt til Romulo Enmark's ønske om tværvideenskabelighed. Billedet viser en samling af overlappende og delvis sammenhængende emner og fagområder, der dækker et ret vidt spektrum med hensyn til indhold og metoder.

Et gennemgående karakteristikon er, at der har været meget lidt teoridebat og meget lidt teoripræget biblioteksforskning i Norge. Efter denne konstatering fremstiller Aarek hovedlinier i bi-

blibteksforskningen med utgangspunkt i de institusjoner, hvor der laves biblioteksforskning. På grunnlag af denne analyse konkluderes det, at norsk biblioteksforskning er inde i en tidlig utviklingsfase og at den i alt væsentlig er utsprunget af praktiske behov (indførelse af edb, biblioteksadministration, kortlægning af brugerbehov og utvikling af biblioteks- og informasjonstjenester).

Svanhild Aabø stiller spørsmålet "**Kan biblioteket styres av markedet?**" i titlen på sin artikkel. I artikkelen settes således et samfunnsøkonomisk perspektiv på bibliotekssektoren og inden for dette perspektiv presiseres spørsmålet til: kan markedet løse produksjon og distribusjon af biblioteksytelser med et **samfunnsmessig** godt resultat? Det kan forudskikkes, at svaret er nej.

I overensstemmelse med bokens tittel, "**Bibliotek og samfunn**", er grunnspørsmålet: hva gir bibliotekene den enkelte bruker og samfunnet som helhet? Det er verd at understrege, fordi det gængse virkelighedsbillede i biblioteksforskningen tager utgangspunkt i en beskrivelse og systematisering af de biblioteksinterne prosesser: ordning, lagring, genfinning mv.

En hovedakse i Aabø's analyse er spørsmålet om bibliotekets ytelser er individuelle eller kollektive goder.

Konklusjonen på dette spørsmål er:

"Biblioteksvesenet som helhet, bibliotekssystemet eller -nettet, er altså et helt kollektivt gode.

- Kernen i all biblioteksvirksomhet - opplysninger, innholdet i dokumenterne - er også et kollektivt gode.

Produksjon og fordeling av kollektive goder kan ikke reguleres gjennom markedet. Slik virksomhet bør finansieres og styres gjennom politisk vedtak." (side 75).

Svanhild Aabø's artikkel er teoretisk og (begreps)-analytisk orientert og dermed et godt eksempel på

den teoretiske refleksjon, flere af bokens artikkelforfattere savner i norsk biblioteksforskning. Artikkelen har endvidere en korrektiv funksjon, idet "importører" af markedsøkonomisk teori forholdsvis ukritisk overfører markedsøkonomiske teorier og begreber til biblioteksområdet **uden** at reflektere kritisk over forskjellene mellom markedets og bibliotekssektorens karakter.

Ragnar Audunsons artikkel: "**Brukerundersøkelser - teoretiske og metodiske tilnæringer**" har ligeledes en teoretisk og analytisk orientering. Artikkelen behandler dels utviklingen inden for international brukerforskning, dels - og i lyset af det første - brukerundersøkelser ved Statens bibliotek- og informasjonshøgskole. Hovedlinjen i utviklingen har vært

fra kvantitativ beskrivelse **til** forståelse,

fra undersøkelse af (korrelasjoner til) almene baggrundsvariable **til** utgangspunkt i konkrete problemer og arbeidssituasjon når det drejer sig om analyse af informasjonsadfærd og informasjonsbehov,

fra kvantitative **til** kvalitative undersøkelser.

I forhold til bokens ambition om at fokusere på bibliotekets samfunnsmessige funksjoner er det en lille svaghed, at den kollektive eller samfunnsmessige dimensjon i brukerforskningen ekspliciteres forholdsvis lidt.

To artikler behandler et prosjekt om biblioteksytelser til små og mellomstore virksomheder. Den første af **Kirsten Engelstad** har et teoretisk og den anden af **Kari Fagerjord** et informativt sigte. Utgangspunktet er prosjektet: "Teknisk-industriell vitenformidling til regionalt næringsliv", 1988-1991. I prosjektet samarbejdede Riksbibliotekstjenesten bla. med ingeniørhøgskoler. Prosjektet demonstrerer en tendens til at flytte synsvinklen bort fra den "bibliotekscentriske" til et bredere felt. Med dette synsvinkelskift accentueres behovet for viden om det samfund, biblioteket befinner sig i. Kirsten Engelstad opregner nogle af disse vidensbehov i spørsmålene: "Hvordan er kunnskaps-

utviklingen? Hva er kunnskapsbehovene? Hva er kunnskapsnivået, og hva er behovene for informasjon i spesifiserte samfunnsgrupper? Der svares ikke på denne type spørsmål i de formidlede undersøgelsesresultater, der har en snævrere og mere pragmatisk karakter; men det er centrale spørsmål hvad angår forholdet mellem bibliotek og samfund. Rammen for besvarelse af denne type spørgsmål er, hvad Kirsten Engelstad kalder den kausale samfundsforskning - i modsætning til den beskrivende.

Anden dels sidste artikel formidler resultater og refleksioner fra projektet "**Skriftkultur og mediebruk i nordiske familier**", (SKRIN-projektet) ¹. Den er skrevet af **Gunvor Risa**. Artiklen har, som også i nogen udstrækning et par af de andre artikler, en hermeneutisk forståelsesramme, der formuleres således: den enkelte læser er ikke unik

"(...) han vil alltid vere del av ein social og kulturell sammanheng som lesinga går inn i, og har derfor ei forforståing av teksten som han deler med andre innafor samma fellesskapen." (side 113-114)

Læsningen i 3 generationer af norske familier undersøges som udtryk for personlige og almene værdier. Analytisk kan der måske skelnes mellem 3 niveauer:

1. den individuelle reception,
2. læsningen som udtryk for gruppe- og værditilknytning og
3. holdningen til læsning/ typer af læsning som udtryk for mere almene værdier (nogle typer læsning er mere nyttige end andre, det strider mod pligt- og nyttemoralen at sætte sig til at læse om formiddagen, hvor man skal arbejde).

På grundlag af den "store sammenhængende tekst" som de 80 interviews udgør søger artiklen at kortlægge nogle mønstre i læsningen, bla. mønstre generationerne imellem. Mønstret er komplekst og

der har ikke kunnet etableres en gennemgående forklaringsstruktur.

Artiklerne i bogens 2. del tager primært udgangspunkt i samfundsvidenskaber, sekundært i humanistisk kulturforskning. Artiklerne modificerer i nogen grad det negative billede af norsk biblioteksforskning som fattig på teoretisk refleksion og selvrefleksion; men gennemgående er der en vis afstand mellem de principielle teoretiske udgangspunkter/overvejelser og den udførte, i artiklerne formidlede biblioteksforskning. Taget som helhed demonstrerer artiklerne frugtbarheden af den multidisciplinære tilgang til biblioteksforskning som Romulo Enmark er den mest markante eksponent for.

Indsnævring af fremtidsperspektivet

Bogens tredie del rummer 5 artikler, der, som nævnt, præsenteres under overskriften "**Framtidsperspektiver og forskningsbehov : Teknologiske udfordringer og muligheder**". I forhold til bogens overordnede sigte er artiklerne forholdsvis snævre i deres fremtidsperspektiver. Det er kun i meget begrænset omfang bibliotekerne behandles i en samfundsmæssig sammenhæng. Endvidere er teoretiske overvejelser fraværende i noget højere grad end i bogens to første dele.

Det er noget skuffende, at det, der præsenteres som fremtidsperspektiver for biblioteksforskningen, ikke ligger mere i forlængelse af bogens to første dele. Hermed er ikke sagt, at det redaktionelt har været en dårlig idé at fokusere på informationsteknologiens rolle i et udviklingsperspektiv. Men derimod, at udviklingsperspektivet bliver snævert i kraft af den måde informationsteknologien ansues på.

Tor Henriksen tager i artiklen "**FoU innen bibliotek- og informasjonsfaget**" sit udgangspunkt i en systematisering af informationsvidenskabens dimensioner. Med denne systematisering og med sin kritik af termen biblioteksforskning markerer Tor Henriksen en vis afstand til Romulo Enmark og til

de artikelforfattere, der vil flytte biblioteksforskningens centrum fra de interne biblioteksprocesser til bibliotekets samfundsmæssige funktioner. Det er udmærket at bogen bla. herigennem får artikulert spændingsforholdet mellem en kulturformidlings- og en informationsformidlingstilgang til bibliotekerne. Det er også udmærket, at Tor Henriksen, ligesom **Liv A. Holm** i den følgende informative artikel, fokuserer på en fortsat udvikling af standardisering. Men svagheden er, at der mangler diskussion af hvorfor-spørgsmål.

Gunnar Slette har ligesom Liv A. Holm skrevet en stofmættet artikel: "**Moderne teleteknikk - nye systemer for informationsdistribution**". Det er en redegørelse for udviklingen inden for telekommunikationsteknik. Artiklen opridser og begrebsliggør nogle nye kommunikationsmønstre (s teknisk-organisatoriske side) og giver således et vidensgrundlag for at tænke telekommunikationsteknik og bibliotek sammen.

Hans Martin Fagerli skriver i en slags forlængelse af Slette's artikel om "**Det elektroniske biblioteket**". Hans hovedsynspunkt er, at bibliotekerne i for liden udstrækning udnytter de nye teknologiske muligheder, at vores biblioteksfilosofi hænger fast i verdensbilledet fra 1800-tallet med opfattelsen af bøger som den vigtigste informationskilde og hævde af gratisprincippet for trykt information. I modsætning hertil defineres, rammesættes og indholdsbestemmes det elektroniske bibliotek. Set fra mit synspunkt er styrken i denne bestemmelse af det elektroniske bibliotek, at der stilles krav til **ændringer** af biblioteket i forbindelse med brug af informationsteknologi. Drivkraften skal være den faglige udvikling, ikke informationsteknologien, der er et middel.

Blandt disse ændringskrav er: at bibliotekerne skal være mindre samlingsorienterede og have bedre samlingskontrol, at de skal være mere problemorienterede og

"- mer innholdsorienterte, mer vekt på emneklassifisering, mer vekt på analytisk behand-

ling, mindre vekt på fysisk beskrivelse." (side 161).

Libena Vokác er efter min opfattelse den, der bedst viderefører perspektiver fra bogens to første dele i sin artikel: "**Statsfinansierede fag- og forskningsbiblioteker : Problemer og forskningsoppgaver**". Hendes udgangspunkt er, at et forskningsbiblioteks tjenester kun kan være gode, når man på bibliotekerne forstår, hvordan litteraturen skabes og bruges. Fagbibliotekaren må arbejde på grundlag af sin indsigt i og viden om et fagområde.

Med den formulerede videnskabssociologiske tilgang lever Vokác op til bogens tematisering af forholdet mellem bibliotek og samfund. Hun stiller centrale problemer for biblioteksforskningen ud fra det, hun kalder overflod af videnskabelig litteratur. En overflod, der er betinget af karrierekrav til mange forskere (publish or perish) og deraf følgende gentagelser i forskningsresultater, af snæver specialisering og af eksplosiv vækst inden for enkelte fagområder. Af dette udspringer flere spørgsmål, som er vigtige for biblioteksforskningen:

"Hvilke forskningsemner producerer flest gentagelser? Er det forskjell på grunnforskning og anvendt forskning? Hvilke tidsskrifter publiserer flest gentagelser? Kan de siles vekk av velutdannede bibliotekarer?" (side 152-153)

I og med, at publiceringen af forskningsresultater i stigende grad får elektronisk form vokser behovet for bibliotekarisk hjælp og kravet til fagbibliotekarens indsigt i sit fagområdes struktur og indhold. Og dermed vokser også kravet til videnskabs-sociologisk biblioteksforskning.

Afsluttende

I indledningen peges der på, at der er betydelig mindre biblioteksforskning i Norge end i de øvrige nordiske lande. Set fra Danmark er der imidlertid mange lighedspunkter mellem norsk og dansk biblioteksforskning. Nok er biblioteksforskningen

mere institutionaliseret i Danmark og inden for visse områder er der mere teoretisk refleksion; men den grundlæggende diskussion for og imod "library and information science" samt debatten om forholdet mellem en kulturorienteret og en informationsorienteret tilgang har mange lighedspunkter de to lande imellem.

I BIBLIOTEKSARBEJDE nr. 38 konkluderede **Leif Kajberg** bla. (i sin del af NORDLIS-undersøgelsen), at undersøgelser af bibliotekers og informationstjenesters i samfundsmæssig belysning kun findes i meget begrænset omfang i Danmark (1% af forskningspublikationerne fra 1965 til 1989). På denne baggrund må "Bibliotek og samfund" både kunne animere og stimulere danske BDI-forskeres diskussion.

For 3 år siden udkom "**Biblioteksstudier : Folkbibliotek i flervetenskaplig belysning**" i Sverige. Den er redigeret af **Romulo Enmark**, der samme år udgav "**Defining the Library's Activities**". Begge disse og flere andre svenske publikationer behandler og diskuterer bibliotek og samfund. På dette centrale område ser det ud til, at vi er lidt bagefter i Danmark, hvor ingen nyere bogudgivelse giver et samlet billede af biblioteksforskningen, dens paradigmer og virkelhedsbilleder.

Noter

1. Se bla. Børn og læsning/ Redigeret af Birgit Wanting. - Aalborg : Biblioteksarbejde, 1993. - (Biblioteksarbejdes skriftserie, nr. 9)